

eye. Jan Długosz reminded Bishop Rzeszowski that he too was involved in signing the surety back in 1465 and should remember it very well. He insisted that the terms of the pledge had not committed him to an unconditional liability for losses incurred by the Sandomierz Chapter, nor had he been able to foresee that Jakub of Sienno would resort to force to make good his claim. And now that things had come to that pass, he said, nobody could expect him to challenge the Primate of Poland. At any rate, he had been guided at all times by earnest goodwill and therefore in his conscience could admit neither guilt nor blame. Then he recounted the favours that the Sandomierz Chapter had received from him, such as the acquisition of two villages, Okalina and Gojczów from the Cistercians of Sulejów for the Sandomierz Collegium and taking their side in a suit which had lasted for over eight years, help in the construction of a house - which is still standing in Sandomierz - for the Collegium, the purchase of another house and a plot of land for their use. In the end, he stated that acting on behalf of the Sandomierz Chapter he had entered into difficult negotiations with Archbishop Jakub of Sienno, paid back the 1500 guldens out of his own pocket, and managed to regain the tithes for Sandomierz. Consequently, the suit brought against the Cracow Chapter and against him personally was completely unjustified.

Indeed, there were no more proceedings in the court of the Bishop of Cracow. The case came to an end with the death of Jan Długosz on 19 May 1480 and the death of Jakub of Sienno on 4 October in the same year. The problem of the disputed tithes was finally resolved in 1523 when Archbishop Jan Łaski, Primate of Poland, paid in an out-of-court settlement the damages claimed by the Sandomierz Chapter for the lost tithes.

Translated by A. Branny

ANNA MARKIEWICZ

KOŚCIÓŁ I KLASZTOR OO. DOMINIKANÓW W LACHOWCACH W ŚWIETLE WIZYTACJI PROWINCJI RUSKIEJ ŚW. JACKA Z 1708 ROKU

W Archiwum Polskiej Prowincji Dominikanów w Krakowie, wśród wielu innych interesujących źródeł do dziejów nowożytnych Zakonu Kaznodziejskiego¹, znajduje się bardzo ciekawy rękopis, zawierający inwentarze klasztorów prowincji ruskiej sporządzone w latach 1708-1709 podczas wizytacji prowincjała, ojca Tomasza Kruszewskiego.

Wielokrotnie zwracano już uwagę na pochodzące z okresu staropolskiego wizytacje, stanowiące wartościowe źródło do badania historii, architektury i szczegółów wyposażenia kościołów rzymskokatolickich, szczególnie ważne dla dawnych ziem wschodnich Rzeczypospolitej, dla których odnotowano w tej dziedzinie największe straty. Znajdujący się w zbiorach krakowskiego klasztoru dominikanów rękopis, „Inventarium Rerum Conventuum et Ecclesiarum Provinciae Russiae sub prima visitatione Adm[odum] R[everen]di P[at]ris Provincialis F[rat]ris Thomae Kruszewski, et earum tam mobilium quam immobilium”² to cenne źródło umożliwiające odtworzenie wyposażenia wielu kresowych świątyń i przybliżenie nieznanych aspektów ich historii.

Badacze sięgali już kilkakrotnie po ten rękopis. J. Petrus wydał pochodzące z niego inwentarze klasztorów dominikanów³ i dominika-

¹ R. Świątchowski, *Źródła do dziejów nowożytnych Zakonu Kaznodziejskiego w Polsce*, „Sprawozdania Towarzystwa Naukowego KUL”, 19, 1970, red. M. Maciejewski, Lublin 1971, s. 84-91.

² Archiwum Polskiej Prowincji Dominikanów w Krakowie (dalej: ADK), Pr 26.

Za udostępnienie materiałów serdecznie dziękuję o. J.A. Spieżowi i br. T. Gałuszce.

³ J. Petrus, *Inwentarz wyposażenia kościoła Dominikanów w Żółtkwi z r. 1698*, w: Idem, *Kościół i klasztory Żółtkwi (Materiały do dziejów sztuki sakralnej na ziemiach*

nek⁴ w Żółtkwi, J. K. Ostrowski opublikował fragment inwentarza kościoła w Jaworowie⁵, wcześniej I. Szostek⁶ wzmiankowała manuskrypt na marginesie rozważań poświęconych bibliotece klasztoru lwowskiego, ostatnio J. A. Spież wykorzystał pochodzące z niego materiały odnoszące się do klasztoru dominikanów w Kamieńcu Podolskim⁷.

Prowincja ruska św. Jacka wyodrębniła się z prowincji polskiej zakonu dominikanów na początku XVII wieku, jej powstaniu towarzyszyło wiele dyskusji i sporów⁸. Cały XVII wiek przyniósł mnóstwo nowych fundacji i ogromny wzrost liczby klasztorów, szczególnie na ziemiach litewskich i ruskich Rzeczypospolitej⁹ gdzie większość klasztornych fundacji była dziełem kresowych magnatów i szlachty. O ile w 1612 roku do nowopowstałej prowincji ruskiej należało 19 klasztorów, w połowie stulecia ich liczba wzrosła już do niemal 50 konwentów¹⁰. W latach 1648-1700 z powodu toczących się wojen

wschodnich dawnej Rzeczypospolitej, red. J. K. Ostrowski, cz. I, t. II, Kraków 1994 s. 124-133.

⁴ J. Petrus, *Inwentarz wyposażenia kościoła Dominikanek w Żółtkwi z lat 1708-1710*, [w:] Idem, *Kościoty i klasztory Żółtkwi (Materiały do dziejów sztuki sakralnej na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej)*, red. J. K. Ostrowski, cz. I, t. II), Kraków 1994 s. 172-174.

⁵ J. K. Ostrowski, *Inwentarz kościoła i klasztoru Dominikanów w Jaworowie z r. 1708*, [w:] *Materiały do dziejów sztuki sakralnej...*, cz. I, t. III, Kraków 1995, s. 91-93.

⁶ I. Szostek, *Biblioteka dominikanów lwowskich w świetle katalogu z roku 1776*, [w:] *Studia nad historią dominikanów w Polsce 1222-1972*, red. J. Kłoczowski, t. II, Warszawa 1975, s. 454-456.

⁷ J. A. Spież, *Dominikanie w Kamieńcu Podolskim*, w: *Pasterz i Twierdza. Księga jubileuszowa dedykowana księdzu biskupowi Janowi Olszańskiemu ordynariuszowi diecezji w Kamieńcu Podolskim*, red. J. Wołczański, Kraków-Kamieniec Podolski 2001, s. 263.

⁸ R. Świętochowski, *Początki dominikańskiej prowincji ruskiej (1596-1602)*, „Prawo Kanoniczne”, 23, 1980, nr 1-2, s. 51-86.

⁹ J. Kłoczowski, *Zakon Braci Kaznodziejów w Polsce 1222-1972. Zarys dziejów*, [w:] *Studia nad historią dominikanów w Polsce 1222-1972*, t. I, s. 73-101, Idem, *Rozwój dominikanów w państwie polsko-litewskim w XVI-XVIII wieku*, „Sprawozdania Towarzystwa Naukowego KUL”, 19, 1970, s. 70-76, Idem, *Wielki zakon XVII-wiecznej Rzeczypospolitej u progu swego rozwoju*, „Nasza Przeszłość”, T. 39: 1973, s. 103 i nn.

¹⁰ J. A. Spież, *Dominikanie w Polsce*, w: *Dominikanie. Szkice z dziejów zakonu*, red. M. A. Babraj, Poznań 1986, s. 284-285.

prowincja św. Jacka poniosła wielkie straty, zginęło wówczas wielu zakonników a prowincja straciła około 30 klasztorów, niektóre z nich przestawały istnieć tylko na jakiś czas i odradzały się w okresie pokoju. Na początku XVIII wieku prowincja ruska podzielona była na 6 kontrat, do których należało około 50 klasztorów.

Dnia 2 lutego 1708 roku we Lwowie prowincjałem ruskiej prowincji zakonu dominikanów został wybrany ojciec Tomasz Kruszewski. S. Barącz pisał o nim: „*Stynął z wymowy kaznodziejskiej, życia wzorowego i serdecznego przywiązania do Zakonu*”¹¹. Tomasz Kruszewski odbył studia zagraniczne we Włoszech, wiadomo, iż otrzymał na nie pozwolenie 25 IX 1681 roku, egzamin lektorski zdał 30 V 1685 roku w Rzymie, zgodnie z obowiązującymi przepisami powtórzył go 19 IX 1685 już we Lwowie¹². Później podróżował jeszcze po Europie, w 1704 roku wyruszył do Rzymu na kapitułę generalną, odwiedził w czasie podróży Padwę i wpisał się tam do księgi nacji polskiej¹³. Urząd prowincjała sprawował do lutego 1712 roku, kiedy to wybrano na jego miejsce ojca Józefa Mocarskiego. Tomasz Kruszewski związany był z klasztorem w Podkamieniu, kilkakrotnie sprawował tam funkcję przeora¹⁴. Jest on także autorem dzieła poświęconego cudownemu obrazowi Najświętszej Marii Panny w Podkamieniu¹⁵. Zmarł w Podkamieniu 28 września 1718 roku.

Przedmiot niniejszego wydania stanowi sporządzony 8 listopada 1708 roku w czasie wizytacji prowincji ruskiej przeprowadzanej przez

¹¹ S. Barącz, *Rys dziejów Zakonu Kaznodziejskiego w Polsce*, Lwów 1861, t. II, s. 193-194. Zob. też K. Chodykiewicz, *De rebus gestis in Provincia Russiae Ordinis Praedicatorum*, Berdyczów 1780, s. 149-150.

¹² R. Świętochowski, A. Chruszczewski, *Polonia Dominicana apud extraneos: 1520-1800*, w: *Studia nad historią dominikanów w Polsce 1222-1972*, t. II, Warszawa 1975, s. 536.

¹³ *Archiwum nacji polskiej na Uniwersytecie Padewskim*, opr. H. Barącz, t. I, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1971, s. 197.

¹⁴ S. Barącz, *Dzieje klasztoru WW. OO. Dominikanów w Podkamieniu*, Tarnopol 1870, s. 116 i nn.

¹⁵ T. Kruszewski, *Góra Różańca Świętego Najświętszej Panny w Łuckim Biskupstwie na Wołyniu pod miastem Podkamieniem przedziwnymi cudami y stopkami panieńskimi dekretem pasterskim y wielu pielgrzymowaniem wstawiona*, Lwów 1716.

Tomasza Kruszeńskiego, inwentarz klasztoru dominikanów w Lachowcach¹⁶ na Wołyniu.

Fundacja kościoła pod wezwaniem św. Trójcy i klasztoru ojców dominikanów w Lachowcach związana jest z rodziną Sieniutów¹⁷. Paweł Krzysztof Sieniuta (1589-1640) początkowo wyznawał arianizm, później, po przejściu na katolicyzm sprowadził do dziedzicznych Lachowiec dominikanów. W akcie fundacyjnym z 13 lipca 1612 roku Sieniuta zagwarantował zakonnikom bogate uposażenie, rok później, 22 stycznia 1613 podczas kapituły prowincji ruskiej we Lwowie przyjęto fundusz dla klasztoru w Lachowcach¹⁸. Paweł Krzysztof Sieniuta wyruszył w 1613 roku na pielgrzymkę do Rzymu, tam rozczarował się prawdopodobnie do katolicyzmu i z peregrynacji wrócił jako zdecydowany arianin. Przystąpił wkrótce do braci polskich, ufundował im w dziedzicznych włościach zbór i szkołę. Równoczesne istnienie kościoła i klasztoru dominikanów w Lachowcach stało się przyczyną długotrwałego konfliktu ariańskiego właściciela dóbr z zakonnikami, dało to początek całej serii niekończących się pozwów, procesów i spraw sądowych. Śmierć Pawła Krzysztofa w 1640 roku nie zakończyła wcale sporu, dobra odziedziczył jego bratanek, Piotr Sieniuta (1616-1648), który kontynuował walkę z lachowieckimi dominikanami. Początkowo zarządzał on Lachowcami wspólnie z wdową po stryju, gorliwą propagatorką arianizmu, Katarzyną z Niemiryków, która wkrótce poślubiła Andrzeja Leszczyńskiego. Spór Sieniutów z dominikanami trwał nadal, wreszcie 6 maja 1644 roku zapadł pomyślny dla zakonników wyrok Trybunału Lubelskiego, nakazujący wygnanie braci polskich z dóbr Sieniutów. Nie

¹⁶ O samej miejscowości: R. Aftanazy, *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*, t. V, *Województwo wołyńskie*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1994, s. 204-207; *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, t. V, Warszawa 1884, s. 53-54, M. Baliński, T. Lipiński, *Starożytna Polska pod względem historycznym, jeograficznym i statystycznym opisana*, t. III, Warszawa 1886, s. 106-107.

¹⁷ Spory Sieniutów z dominikanami omawia wyczerpująco: J. Tazbir, *Sieniuta Paweł Krzysztof*, w: *Polski Słownik Biograficzny* (dalej: PSB), t. 37, s. 196-197, Idem, *Sieniuta Piotr*, PSB, t. 37, s. 197-199, Idem, *Jak imć pan Sieniuta z dominikanami wojował*, [w:] Idem, *Spotkania z historią*, Warszawa 1979, s. 24-33. Akta procesowe znajdują się w zbiorach Biblioteki Kórnickiej Polskiej Akademii Nauk.

¹⁸ S. Barącz, *Rys dziejów...*, t. I, s. 277.

zakończyło to wcale jednak procesów, toczyły się one w dalszym ciągu. W 1648 roku zmarł Piotr Sieniuta, a dziesięć lat później na mocy konstytucji sejmowej wszyscy arianie musieli opuścić Wołyń. Dopiero ok. 1660 budowę kościoła i klasztoru dominikanów zakończyła córka Piotra Sieniuty, Anna Opalińska, żona podkomorzego poznańskiego Piotra Adama Opalińskiego. Jej brat Aleksander Krzysztof Sieniuta, ostatni z tej linii rodu, nie pozostawił potomstwa i po jego śmierci Lachowce przeszły w ręce rodziny Jabłonowskich - klucz lachowiecki kupił hetman wielki koronny Stanisław Jan Jabłonowski żonaty z Marią Anną Kazanowską.

Nieco późniejszych informacji na temat kościoła i klasztoru w Lachowcach dostarcza inny opis klasztorów wchodzących w skład prowincji ruskiej. Krótki opis poszczególnych klasztorów tej prowincji zakonu z lat 1753-1755 zawarty jest w relacji powstałej po wizytacji przeprowadzonej przez ówczesnego prowincjała Anioła Polikowskiego¹⁹, opis przeznaczony był dla władz Zakonu Kaznodziejskiego w Rzymie.

Opis konwentu w Lachowcach odnosi się najpierw do jego początków: „*Fundatus est Anno 1612 a Perillustri Magnifico Domino Christophoro Paulo Sieniuta haerede bonorum: Lachowce et Tychomle, converso ex arianismo, ad fidem catholicam, Deo inspirante, et cura Fratrum nostrorum*”²⁰. Dalej mowa jest ogólnie o wyglądzie świątyni, dzięki relacji wiadomo również, że w latach pięćdziesiątych XVIII wieku w klasztorze mieszkało 9 zakonników: „*Habet iste conventus ecclesiam parochialem tituli S[anctissim]ae Trinitatis, de ligno cum sufficienti appartu ecclesiastico aedificatam, et conventum partim de ligno, partim de muro inchoatum, cum aliquot cameris, ubi nunc manet fratres n[umero] 9*”²¹. Przeoręm w Lachowcach w tym czasie był późniejszy prowincjał, ojciec Wincenty Spendowski²². On to, jak pisał S. Barącz, „gorliwą swą starannością w Lachowcach kościół i klasz-

¹⁹ *Descriptio Conventuum Provinciae Russiae S. Hyacinthi qualiter eos reperit Pr. Magr. Fr. Angelus Polikowski, annis quibus visitavit illos, nimirum 1753, 1754 et 1755 descripta per contratas ad informationem Curiae Reverendissimi porrecta Anno D[omi]ni 1755. Archivo Generale Ordinis Praedicatorum Roma* (dalej: AGOP) XIV Liber LLL, pars III, (kopia w ADK).

²⁰ *Ibidem*, s. 928.

²¹ *Ibidem*, s. 928.

²² *Ibidem*, s. 919 v.

tor wymurował, jedynie tylko ze składek dobrodziejów, których posiadał względy”²³.

W podziemiach lachowieckiego kościoła znajdowały się groby kolejnych właścicieli miejscowości – Sieniutów, Leszczyńskich, Jabłonowskich i Sapiechów, ściany świątyni dekorowały herby Sieniutów i Jabłonowskich, portrety fundatorów i inne malowidła²⁴. W II połowie XIX wieku, po kasacie klasztoru kościół przeznaczono na cerkiew prawosławną²⁵. Wygląd kościoła i klasztoru krótko przed kasatą utrwalił na jednym ze swych rysunków Napoleon Orda, widać na nim dwuwieżową świątynię z sygnaturką i zabudowania konwentu dominikanów²⁶.

Publikowany niżej inwentarz przybliży szczegóły utraconego wyposażenia kościoła, pozwala również poznać nazwiska dobrodziejów klasztoru i innych osób związanych z lachowieckimi dominikanami. Szczególnie interesujący wydaje się być zamieszczony na końcu inwentarza „regestr spraw konwentu lachowieckiego”, cenne są pojawiające się w nim nazwiska wielu osób, poszczególnych darczyńców, fundatorów i postaci w różny sposób nieraz sposób powiązanych z klasztorem.

Rękopis, z którego pochodzi będący przedmiotem niniejszego wydania inwentarz, to księga w oprawie skórzanej, składająca się z 284 liczbowanych stron. Księga zapisana jest pismem wielu rąk, posiada wykonaną atramentem paginację. U góry pierwszej strony manuskryptu zamieszczono pełny tytuł, zaraz pod nim zaczęto spisywać inwentarze kolejnych wizytowanych klasztorów, jako pierwszy znalazł się tam krótki inwentarz klasztoru w Kamieńcu Podolskim datowany na 13 sierpnia 1708. Ostatni datowany inwentarz odnosi się do wizytacji klasztoru w Bielicy, która miała miejsce 26 czerwca 1709 roku. Ostatnią kartę księgi zajmuje pozbawiony daty dziennego spis dokonany we Lwowie: „regestr srebra panien Catharzynek lwowskich”.

²³ S. Barącz, *Rys dziejów...*, t. I, s. 334.

²⁴ R. Aftanazy, *Dzieje rezydencji...*, s. 206.

²⁵ J. M. Giżycki [Wołyniak], *Zniesione kościoły i klasztory rzymskokatolickie przez rząd rosyjski w wieku XIX w diecezji tuckiej, żytomierskiej i kamienieckiej (guberni wołyńskiej, kijowskiej i podolskiej)*, „Nova Polonia Sacra”, t. I, 1928, s. 60.

²⁶ *Katalog rysunków architektonicznych ze zbiorów Muzeum Narodowego w Krakowie*, t. I, *Rysunki Napoleona Ordy*, opr. Z. Kucielska, Z. Tobiaszowa, Warszawa 1975, il. 75, s. 104.

Ogółem rękopis zawiera relacje z około 40 klasztorów należących do poszczególnych kontrat prowincji ruskiej. Księga zawiera niemal wyłącznie inwentarze spisane podczas wizytacji, w latach 1708-1709, do rękopisu włączano wyjątkowo jednak także i materiały nieco wcześniejsze, przykład to pochodzący z 1698 roku inwentarz kościoła dominikanów w Żółkwi, dołączony do akt wizytacji Tomasza Krużewskiego.

Inwentarz klasztoru w Lachowcach znajduje się w rękopisie na stronach 69-75. Edycja przygotowana została na podstawie *Instrukcji wydawniczej dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku*, opr. K. Lepszego, Wrocław 1953. W tekście rozwiązano skróty, wszelkie uzupełnienia tekstu pochodzące od wydawcy umieszczono w nawiasach kwadratowych. Również numerację stron rękopisu zaznaczono w nawiasach kwadratowych. Wyrazy staropolskie i rzadziej używane objaśniono w umieszczonym na końcu edycji słowniczku, w przypisach znalazły się wyjaśnienia odnoszące się do zidentyfikowanych osób i miejscowości. W większości przypisów rzeczowych zamieszczono również odsyłacze do źródeł informacji o danej postaci lub miejscowości.

[69] **Inwentarz klasztoru Lachowieckiego spisany d[ie] 8 novembris Anno D[omi]ni 1708.**

Srebro.

Monstrancja auszpurskiej roboty.

Krzyż srebrny biały i puszka srebrna. Maleńka puszk[a] dla chorych.

Kielich jeden z patyną pozłocisty.

Item kielich srebrny z patyną.

Item kielich srebrny z patyną.

Item kielich srebrny z patyną, który za terażniejszego Ojca przeora accrevit od JM P. Metelskiego²⁷.

Lampa srebrna maleńka stara.

Item lampa druga, która accrevit praesente R[everendo] P[at]re Priore od JM Pana Błędowskiego pułkownika²⁸.

²⁷ S. Uruski, *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, t. X, Warszawa 1913, s. 318 odnotowuje wielu Metelskich herbu Korwin.

Turybularz srebrny stary wpół spalony.
 Promieni około obrazu sztuk sześć, całkowitych srebrnych pozłocistych.
 Wot wszystkich tak wielkich jako i małych, nóżek, tabliczek, osóbek, wszystkich n[ume]ro s[z]eśćdziesiąt i cztery.
 Osóbka srebrna odlewana.
 Łubków srebrnych dwa.
 Obrazek N[ajświętszej] Panny Częstochowskiej we srebro oprawny.
 Krzyżyk srebrny z czeskimi dyjamencikami.
 Krzyżyk drugi maluśki mosiężny ze dwiema perełkami.
 Pierścieni pozłocistych dwa, jeden z kamykiem czerwonym i dyjamencik na kamyku, drugi obrączka pozłocista.
 [70] Pierścień i sponka szczerozłote.
 Zausznice złote z pendencikami, na końcach z perełkami.
 Zausznica krystalowa srebrna, przy niej obrączka maluśka złota.
 Zausznic para srebrnych z jaspisami.
 Kanaczek mosiężny z dyjamencikami czeskimi na piersiach N[ajświętszej] Panny gęsto sadzony.
 Sztuczka pozłocista, in medio kamyk, subtelna robota.
 Serduszko srebrne.
 Metalik srebrny z biskupem.
 Pierścieni przszytych na palcu N[ajświętszej] Panny z rubinami c[irca] 6, jeden na palcu P[ana] Jezusa, drugi z czerwonym kamykiem, obrączek dwie.
 Sukienka aksamitna, perłami haftowana w kwiaty złote cętkami ad intus srebrnymi otoczona.
 Sceptum srebrne pozłociste.
 Korona srebrna pozłocista, na której świat, krzyżyka nie dostaje, kamieni na nim siedm prostych.
 Na P[anu] Jezusie korona srebrna, na której świat i krzyżyk, kamyków cztery prostych.
 Guzików pod szyją N[ajświętszej] Panny 8 srebrnych pozłocistych.
 Łańcuch srebrny pozłocisty, w którym ogniów n[umero] 40.

²⁸ Być może Michał Błędowski, pułkownik wojsk koronnych i łowczy halicki, syn Remigiana. Michał Błędowski wraz z braćmi: Stefanem Remigianem i Andrzejem, miał w 1701 roku być właścicielem Rachmanowa na Wołyniu. Zob. A. B o n i e c k i, *Herbarz...*, t. I, Warszawa 1899, s. 289.

Świat z krzyżykiem u P[ana] Jezusa.
 Relikwiarzyk srebrny z relikwiami.
 Korali dużych sznurek we dwoje złożony.
 Koraliki maluśkie we dwoje jeszcze niżej.
 U P[ana] Jezusa koralików sznur we dwoje złożony jeden.
 Koralików we troje z gagacikami sznurek 1.
 Item korali we troje przetykanych sznurek jeden.
 Item sznurek jeden przetykanych koralików czechami i paciorkami białymi.
 Paciorków prostych sznurek.
 Biziurek sznurków dwa.
 Na piersiach P[ana] Jezusa kanaczek szklany szmelcowany z kamykami.
 Agnusek prosty. Zasłonka jedwabna z lisztwą srebrną.
 Ołtarz Immac[ulatae] Conceptionis B[eati]ssima V[irgo] Maria, w którym jest obraz S. Antoniego na wierzchu.
 Na Na[j]świętszej Pannie sukienka srebrna, pod nogami miesiąc, pozłociste oboje.
 Koronek dwie srebrnych pozłocistych.
 Gwiazd srebrnych n[umero] 37.
 Orłanka pozłocista.
 Łańcuszek na czarnej materyjej.
 Zauszniczki proste jedne.
 [71] Koraliki we czworo pod szyją N[ajświętszej] Panny.
 Sznupek koralik większych jeden.
 Koralików z gagatkami sznurek maluśkich.
 Item sznurek większych koralików.
 Paciorki koralikami przenizane, na których kopyjek dwie.
 Paciorków prostych sznureczków dwa.
 Obrazków blaszanych cztery.
 Obraz S. Antoniego.
 Na Najświętszej Pannie i P[anu] Jezusie kor[on]ki srebrne białe.
 Na S. Antoniem srebrna pozłocista.
 Krzyżyk w ręku P[ana] Jezusa srebrny.
 Pasek na S. Antoniem srebrny.
 Lilia srebrna biała 1.
 Koników srebrnych sześć białych.
 Serduszko na piersiach N[ajświętszej] Panny srebrne z kamykiem.

Ołtarz S. Dominika.

Korona srebrna biała z kamykami prostymi.

Lilia, kwiatów trzy pozłocistych.

Księga z ręką na wspak robiona.

Ręka srebrna co lilią trzyma.

Oczy dwoje srebrnych maleńkich.

Ta argentyrja, póty spisana w skrzyni zamknięta znajdować się powinna w konwencie podkamienieckiem oprócz monstranczyjej i dwóch kielichów i puszeki w cymborium, które są in usu eccles[iae] Lachovecens[is].

Ornaty czerwone.

Ornat ceglasty de integro.

Ornat adamaszkowy z kolumną żółtą bez stuły i manipularza czerwony.

Ornat lamowy de integro.

Ornat adamaszkowy z kolumną zieloną czerwony de integro.

Ornat materyjej francuskiej w kwiaty złote, z kolumną czerwoną de integro.

Kapa aksamitna stara z kutasem karmazynowym.

Ornat zielony ałtasowy de integro.

Ornat papuzi staroświecki de integro.

Ornat [b]aszczowy staroświecki.

Ornat solemny biały z kolumną szychem haftowaną.

Ornat biały w kwiatki złote z kolumną czerwoną.

Ornat biały w kwiatki z kolumną wiszniową de integro.

Ornat biały w paski stary.

Ornat ałtasowy stary de integro, potrzeby czarne.

[72] Ornat stary w kwiaty.

Ornat telitowy feryjalny stary de integro.

Ornat kitajkowy błękitny z manipularzem i humerałem.

Ornat aksamitny czarny z kolumną żółtą ałtasową de integro.

Ornat aksamitny stary w kwiaty z kolumną ałtasową baszczową.

Kapa aksamitna stara czarna.

Antepedia.

Antepedia dwoje tureckich starych białych.

Antepedium czerwone wkoło lisztwą obszyte podarte, którego tylko relikwie się święcą.

Antepedium w paski stare.

Antepedium wzorzyste tureckie.

Antepedium kitajkowe z czarnymi pasamonami.

Antepedium czerwone z czarnymi potrzebami.

Antepedium sajowe czerwone.

Feryjalne błękitne.

Feryjalne w paski solemne.

Antepedium wzorzyste wiszniowe.

Szare z koronami czarnymi jedwabnymi.

Zielone antepedium ałtasowe.

Antepedium stare papuz[i]e podarte.

Antepedium czarne jedno.

Antepedium adamaszkowe ceglaste.

Alb wszystkich in genere z wielkimi i mniejszymi koronkami num[er]o dziesięć.

Tuwalni wszystkich starych, między którymi tylko dwie dobrych n[um]ero 11.

Obrusów wszystkich złych i dobrych, z których już i zażywać trudno, drugich n[um]ero 18.

Zasłonki.

Zasłonka w siatkę podszyta kitajką.

Zasłonki dwie tureckie bawełniane.

Tejże materyjej sztuka na kształt pasa.

Zasłonki pomarańczowe.

Zasłonki rąbkowe z koronami.

Szerzynek wszystkich n[um]ero pięć.

Lisztwa jedwabiem szyta długa.

Takiejże lisztwy kawałów n[um]ero 4.

Fartuszek popielaty na krucyfiks.

Drugi płócienny z koronami wielkimi.

Fartuszków płóciennych pięć.

Bawełnic wielkich dwie.

Welów wszystkich n[um]ero piętnaście.

Burs wszystkich n[um]ero osmnaście.

Pał n[um]ero piętnaście.

Korporałów n[um]ero c[irca] 11.

[73] Ręczników wszystkich n[um]ero cztery.

Pasów dwa prostych i jedwabny jeden.

Dywanów dwa.

Obicie w sztukach.

Cztery sztuki do baldachimu zielone.

Baldachim okrągły.

Mszałów starych dwa Ord[ini]s, trzeci rzymski.

Lichtarów stołowych cynowych n[umero] 4.

Lichtarów drewnianych n[umero] 10.

Kap brackich n[umero] 19.

Sub prioratu R[everendo] P[riore] Praesentis Fr[at]ris Alberti Jagielski²⁹ accrevit:

Wotów większych n[umero] trzy, mniejszych sześć, łubków cztery, ornat czerwony w paski solenny od JM P. Wkryńskiego³⁰, drugi rekwalny od tegoż, trzeci czerwony turecki od JM P. Wilgi³¹, czwarty od Jej M[ości] P. Kazanowskiej, piąty od Jej M[ości] P. Jałowickiej³².

Obora.

Wołów roboczych 12.

Krów dojnych 5.

Jałowic 4.

Byków trzecieletnich 2.

Byków wielkich 3.

Cieląt tegorocznych 6.

Owiec starych 12.

Jagniąt 7.

Świń starych 5.

Podświnków 2.

²⁹ Ojciec Albert Jagielski śluby zakonne składał w Lachowcach, gdzie sprawował później urząd przeora. W latach 1713-1719 był przeorem w Pińsku, tam zmarł w marcu 1720 roku; J. M. G i ż y c k i [Wołyński], *Wykaz klasztorów dominikańskich prowincji ruskiej*, cz. II, Kraków 1923, s. 317-319.

³⁰ K. Niesiecki wymienia wielu Wkryńskich h. Grzymała, osiadłych na Wołyniu, zob. K. N i e s i e c k i, *Herbarz...*, t. IX, Lipsk 1842, s. 372-373.

³¹ W inwentarzu kilkakrotnie wymieniana jest rodzina Wilgów. Prawdopodobnie chodzi tu o Adama Wilgę h. Bończa z Godzimierza, w I połowie XVII wieku dzierżawił on od Sieniutów Kamień Czolhański (późniejszy Teofilpol), miał dwóch synów, Stanisława i Baltazara. Adam Wilga miał ufundować też kościół dominikanów w Lipowcu. Zob. J. M. G i ż y c k i [Wołyński], *Spis najważniejszych miejscowości w powiecie starokonstantynowskim na Wołyniu*, Stary Konstantynów 1910, s. 438; K. N i e s i e c k i, *Herbarz polski*, t. IX, Lipsk 1842, s. 337.

³² Jałowiccy, Jełowiccy h. własnego, szlachta wołyńska, A. Boniecki wymienia wiele osób tego nazwiska, A. B o n i e c k i, *Herbarz*, t. IX, Warszawa 1907, s.4-16.

Wieprzów w karmniku 2.

Koni troje, klacz 2.

Indyków 13.

Gęsi 25.

Kur circiter 50.

Cyny sztuk wszytkiej 8.

Plugów 2.

Regestr spraw konwentu lachowieckiego.

Zapis księcia JMci Ostrowskiego³³ z podpisem dany na summe siedm tysięcy dwieście pożyczoną, od której płacić powinni summe fl[orenow] 578.

Zapis tychże książąt Ich[mo]ściów na Myślatynie³⁴, z którego powinien odbierać konwent lachowiecki czynsz na wyderkaffie wyżej namienionej summy.

[74] Item konwikcia, w której uznaje gród krzemieniecki wniesioną summe na Myślatyn.

Ekstrakt zapisu książąt Ich[mo]ściów.

Legacyja od Paniej Saykowskiej na fl[orenow] 200 u tychże książąt Ich[mo]ściów.

Zeznanie personalne książąt Ich[mo]ściów tej summy na Myślatynie w grodzie łuckim.

Relacyj siedm i pozwów dwa, jeden trybunalski, drugi grodzki krzemieniecki. Remissyja do Trybunału.

Assygnacyja księcia JMci Władysława³⁵ na fl[orenow] 720 względem wyderkaffu.

Plik różnych dekretów i testamentów mniej potrzebnych.

Testament JM Paniej Skuszewski[ej], w którym legowała na kościół dwa tysiące.

Oblata testamentu P. Wysokiego, w którym leguje fl[orenow] 1000 pro perpetua obligatione.

Testament P. Matuszewskiego, po którym mamy grunt po górą.

³³ Chodzi tu o książąt Zasławskich, być może o wojewodę wołyńskiego Aleksandra Zasławskiego, miał on przyczynić się do uposażenia klasztoru w Lachowcach. Zob. J. M. G i ż y c k i [Wołyński], *Spis najważniejszych miejscowości...*, s. 435-436.

³⁴ Wieś i folwark należące do zasławskiego klucza dóbr sławuckich.

³⁵ Książę Władysław Dominik Zasławski (1618-1656).

Sprawy z Ich[mości]ami Pany Wilgami³⁶.

Oryginał zapisu JM Pana Świętochowskiego na fl[orenów] 3000 u I[chmo]ściów PP. Wilgów i kopia tego oryginału.

Ekstrakty dwa grodzkie tegoż zapisu.

Karta JM P. Wilgi z podpisem ręki jego dana, jako te summy wziął.

Pozwy i relacja o te summy. Dekret grodowy krzemieniecki.

Publikacja baniciej.

Remissya do przypozwania sukcesorów PP. Świętochowskich.

Sprawy z JM Panem Czermińskim³⁷ o legacją J[ej]mości P. Tuczapskiej³⁸ na półtora tysiąca.

Zapis JM P. Czermińskiego dany na pożyczony tysiąc złotych JM P. Tuczapskiemu.

Karta, w której wyraża jako zostaje winien P. Tuczapskiemu summe fl[orenów] 1550 z pieczęcią i podpisem ręki.

Testament Jej M[ości] Paniej Tuczapskiej, w którym oprócz tego tysiąca legacyjnej tysiąc siedmset złotych u JM P. Anny Rusińskiego Potockiej³⁹ obligując na dwie mszy św. w tydzień perpetuis temporibus. Oblata tego testamentu.

Oblata dwóch skryptów JM. P. Czermińskiego danych Panu Tuczapskiemu.

Intromissya do Czepulowki⁴⁰ klasztorowi dana.

Protestacja klasztorna przeciwko Panu Czermińskiemu o ekspulsyję.

Położenie pozwu od konwentu temuż.

Publikacja baniciej temuż.

[75] Sprawy Panów Tołsteckich na części we wsi Chaszczyncach⁴¹ które dworzyska i lady do oddania summy trzechset i trzydziestu zło-

³⁶ Zob. przypis 30.

³⁷ Około 1680 roku bliżej nieznanego Czermiński był właścicielem wsi Czepielówka. Zob. J. M. Giżycki, [Wołyniak], *Spis najważniejszych miejscowości...*, s. 49; A. Boniecki odnotowuje m. in. Czermińskich h. Wieniawa; A. Boniecki, *Herbarz...*, t. III, Warszawa 1901, s. 363-365.

³⁸ Tuczapskimi nazywano boczną linię rodziny Łaszczów, osiadłą w województwie bełskim.

³⁹ Anna Rysińska, kasztelanica kruszwicka, żona Andrzeja Potockiego, posła na sejm, hetmana polnego koronnego. Potocki był fundatorem kilku kościołów i opiekunem klasztorów, także dominikanów, m. in. ufundował kościół dominikański w Hołowczynie. Zob. A. Przybóś, *Potocki Andrzej*, PSB, t. 27, s. 773-778.

⁴⁰ Prawdopodobnie Czepielówka, wieś położona na prawym brzegu rzeki Słuczy, wchodziła w skład ordynacji ostrogskiej.

tych nam legowali wszystko z przewodami prawnymi, intromissyjami i pozwami, sztuk n[umero] 13.

Testament JM P. Marianny Wołczkówny Ludwikowej Metelskiej, w którym leguje na wieczną obligę fl[orenów] 1000.

Zapis od JMci Pana Baltazara Wilgi⁴² na trzy kamienie łaju co rok od Żydów kachału ostrowskiego.

Postanowienie z P. Mroczkim i Panem Chomętowskim o dawanie dziesięciny ratione legacyjnej JM P. Chomętowskiego złotych pięciuset.

Blankiet od Żydów lachowieckich na złotych półtorasta, które dał o. Rybicki odebrawszy od Żydów łuckich.

Dekret Ich[mo]ściów PP. Sieniutów⁴³ na popów w Lachowiecczyźnie będących, aby na Boże Ciało na procesyjach bywali.

Kopia testamentu P. M. JM P. Zygmunta Kazanowskiego⁴⁴, w którym leguje konwentowi złotych pięćset.

Kwity różnego podymnego.

⁴¹ Być może Halczyńce, wieś położona niedaleko Kamienia Czołhańskiego, późniejszego Teofilpola.

⁴² Baltazar Wilga – rotmistrz chorągwi jazdy, regimentarz, zmarł w 1709 roku. M. Wagner, *Kadra oficerska armii koronnej w drugiej połowie XVII wieku*, Toruń 1995, tab. 19. Zob. też przypis nr 30. Z starszej literatury: A. J. Rolle, *Pan Balcer z Godzimierza Wilga. Opowiadanie z końca XVII wieku*, [w:] Idem, *Opowiadania*, t. I, Warszawa 1884, s. 65-91.

⁴³ Fundatorem kościoła i klasztoru dominikanów w Lachowcach był Paweł Krzysztof Sieniuta (1589-1640), po nim miejscowość odziedziczył jego bratanek Piotr Sieniuta (1616-1648).

⁴⁴ Zygmunt Kazanowski, podkomorzy wielki koronny, zmarł 13 VIII 1634 roku. Zob. A. Przybóś, *Kazanowski Zygmunt*, PSB, t. 12, s. 259-260.

Słowniczek wyrazów staropolskich i rzadziej używanych

- adamaszek – dwustronna tkanina, najczęściej jedwabna, zwykle jedno-barwna, z wzorem matowym na błyszczącym tle (lub odwrotnie), uzyskiwanym na zasadzie kontrastów faktury
- agnusek – medalionik z wosku z odciskiem Baranka lub każde inne wyobrażenie Baranka
- alba – długa tunika przepasana białym sznurem
- antepedium – zasłona lub zakrycie podstawy stałego ołtarza
- argenteria – przedmioty srebrne
- atfas – tkanina jedwabna lub półjedwabna o błyszczącej powierzchni, gładka lub wzorzysta
- baszt – lniana lub konopna tkanina, często barwiona na różne kolory
- bawelnica – gruba tkanina bawelniana lub o bawelnianej osnowie i wełnianym albo bawelnianym wątku, odzież szyta z tej tkaniny
- biziurki, bisioriki – paciorki, rodzaj koralików nawlekanych na nitkę
- bursa – sztywna, kwadratowa torebka, z jednej strony otwarta, wyłożona wewnątrz białym płótnem lub jedwabiem, z naszytym białym krzyżem, służąca do przechowywania korporatu
- cętką – blaszka metal. lub wisiorek, naszywana dla ozdoby na strój
- cyborium – tabernakulum
- czeskie kamienie, czechy – sztuczne kamienie
- ferjalny – świąteczny
- gagaciki – agaty
- kanak – rodzaj szerokiego naszyjnika, przylegającego do szyi, na ogół wykonany z drogich kamieni oprawionych w złoto
- kapa – uroczysta szata liturgiczna, w formie fałdzonej peleryny z trenem, spięta klamrą, z okrywającą ramiona małą peleryną z kapturem, zwykle bogato zdobiona haftem i frędzlami
- kitajka – cienka, gęsto tkana spłotem płóciennym tkanina jedwabna, jednobarwna lub mieniąca się
- korporat – niewielka, kwadratowa chusta z lnianego, białego płótna, obramowana haftem, używana w czasie konsekracji pod chleb i wino
- lama – gładka, rzadziej wzorzysta tkanina jedwabna z dodatkowym wątkiem kryjącym z wąskich pasków złotej lub srebrnej folii
- listwa – pasek tkaniny służący do obszywania odzieży
- łubek, tocznica – sztywna, dość szeroka opaska na głowę, obciągnięta złotogłowie, haftowana perłami

- manipularz – długa, zdobiona haftem taśma, lekko rozszerzona i zszyta na końcach, noszona podczas czynności liturgicznych na lewym przedramieniu
- obicie – tkanina do okrywania ścian
- orlanka – pieniądz cesarski z wybitym orłem
- palla – kwadratowy, sztywny kawałek płótna służący do nakrycia kielicha mszalnego, często zdobiony koronką, haftem
- papuzi – kolor majowej zieleni
- pasamon – wyrób włókienniczy: taśma, sznurek, plecionka różnej szerokości i grubości, najczęściej z jedwabiu i metalowych nici, rzadziej z bawełny, lnu, włosia oraz wełny
- patena, patyna – płaskie, okrągłe naczynie liturgiczne używane podczas mszy do kładzenia hostii i nakrywania kielicha
- potrzeby – wszelkie wyroby pasmanteryjne, szamerowania taśmą, galonem, sznurkiem, frędzlami, także obszyta szwów, guziki i sprzączki
- puszka – naczynie kościelne w kształcie kielicha, z osobną przykrywą, przeznaczone do przechowywania i rozdawania komunikantów
- rańbek – delikatna, przezroczysta tkanina lniana o płóciennym splocie
- saja – jedwabna, wzorzysta tkanina
- sceptrum – berło
- solemny, solenny – uroczysty
- spotka – ozdobna sprzączka, klamra, naszyjnik lub bransoleta
- stuła – rodzaj szerokiej wstęgi lekko rozszerzonej na końcach, zakładanej na szyję, opadającej luźno na piersi, wykonywana zwykle z tej samej tkaniny co ornat
- szerzynka – szeroki, haftowany szlak, którym obszywano paramenty kościelne, szaty liturgiczne
- szmelcowanie, robota szmelcowana – pokrywanie metali na gorąco szklistą powłoką, sproszkowane, barwione szkło stopione w wysokiej temperaturze, nałożone najczęściej na metal, szkliwo, emalia
- szych – przędza lniana lub bawelniana okręcana paseczkiem miedzianym posrebrzanym lub pozłacanym
- sztuczka – ogniwo łańcucha, naszyjnika, niewielki kawałek złota lub srebra
- teleta – tkanina jedwabna w typie tafty, wzbogacona srebrnym lub złotym wątkiem z metalowej folii, niekiedy wzorzysta
- turybularz, trybularz – kadzielnica
- tuwalnia – chusta lub ręcznik
- velum – kwadratowe nakrycie na kielich z pateną
- zausznice – kolczyki

**The Dominican church and convent at Lachowce in the report
of a visitation of St Hyacinth Ruthenian Province in 1708**

Summary

This is a critical edition of the inventory of the Trinity Church and Dominican Convent at Lachowce in Wolhynia, which is included in the acts of a visitation of the Ruthenian Province of the Order conducted by Father Tomasz Kruszewski in 1708-1709.

The original manuscript "Inventarium Rerum Conventuum et Ecclesiarum Provinciae Russiae sub prima visitatione Adm[odum] R[everend]i P[at]ris Provincialis F[rat]ris Thomae Kruszewski, et earum tam mobilium quam immobilium" can be found in the Archives of the Polish Province of the Dominican Friars in Cracow (Sign. 26). The church at Lachowce was founded by Paweł Krzysztof Sieniuta, who made a gift of it, together with all and sundry appurtenances, to the Dominicans in a document dated 13 July 1612. Soon afterwards, however, religious differences between the landlord, who abandoned the Catholic religion for Arianism (a Socinian sect known also as Polish Brethren), and the Dominicans, who held on to their donation, sparked off one of those disputes which seem interminable. It was inherited and carried on by Paweł Krzysztof's nephew and successor, Piotr Sieniuta. The legal battles prevented the church and convent from being completed until c. 1660, when the property passed to Piotr's daughter Anna, wife of the Chamberlain of Poznań Piotr Opaliński.

The inventory, of which this is a critical edition, was compiled on 8 November 1708. The office of the Lachowce prior was held then by Father Albert Jagielski, whose name is mentioned in the text. The document gives us a fairly detailed view of the actual condition of an early 18th-century church. The interior of the church is catalogued with as much care as is given to the description of the liturgical apparatuses. The appendix entitled "Regest of business of the Lachowce Convent" contains a list of unknown benefactors of the convent as well as information about other people who were in various ways connected with the convent.

Translated by A. Branny

**MAGNAT I SZLACHCIC A „JEGO” PARAFIA
W XVII-XVIII W. W ŚWIETLE ARCHIWALIÓW
WYBRANYCH RODZIN SZLACHECKICH
WOJEWÓDZTWA SANDOMIERSKIEGO**

Celem niniejszego artykułu jest ukazanie zasadniczych elementów relacji między patronem – magnatem czy szlachcicem – a „parafią szlachecką” w wiekach XVII-XVIII na podstawie archiwaliów wybranych rodzin szlacheckich województwa sandomierskiego.

Zasięg terytorialny rozważań wyznaczony został przez zainteresowanie autora dziejami szlachty sandomierskiej w dobie staropolskiej. Przy zakresłaniu ram chronologicznych na wieki XVII i XVIII świadomie pominięto XVI stulecie; decydujące okazały się tu z jednej strony względna szczupłość XVI-wiecznych archiwaliów do dziejów szlachty sandomierskiej, z drugiej zaś znacząca w tym wieku rola wyznań reformowanych wśród szlachty tego obszaru.

W opracowaniu zwrócona zostanie jednocześnie uwaga na możliwości badawcze, jakie w problematyce studiów nad dziejami parafii katolickich w okresie nowożytnym stwarzają źródła zgromadzone przez szlachtę w archiwach rodowych.

Magnat czy szlachcic wchodził w bliższe relacje z parafią w wyniku posiadania prawa patronatu kościoła parafialnego. Wyrosłe z prywatnej własności kościołów w średniowieczu *ius patronatus* uzyskiwano w następstwie fundacji świątyni i uposażenia jej kleru. Fundator – w zamian za fundację – nabywał prawo prezenty plebana, prawo do nabożeństw i modlitw za siebie i członków rodziny, prawo do po-